

Перетин світових культур на прикладі Венеційської бієнале

НАТАЛЯ ШПИТКОВСЬКА

Певно, провокативнішого мистецького зібрання, як Венеційська бієнале, ніколи у світі не було і, здається, довго ще не очікується. Від кінця позаминулого століття до святих академічних вулочок унікального міста, розташованого серед великих і малих каналів, почали кожні два роки приїздити дивні люди з таким самим дивним мистецтвом і проголошувати ситому італійському жителю і приїжджим поціновувачам середньовічного мистецтва принципово нові ідеї і бачення щодо розвитку культурних процесів.

Венеційська бієнале складається з двох основних «компонентів»: національних павільйонів, розташованих як в парку Giardini, так і по всьому іншому місту і центрального проекту — виставки, що створюється куратором бієнале на свій смак в Арсеналі, та центральному павільйоні виставки. У разі національних павільйонів рішення про вибір художників і проектів залишаються за «національним» комісаром і куратором, куратор всього бієнале лише пропонує якусь загальну тему.

Метою дослідження є аналіз сучасного образотворчого мистецтва у ланці перетину культур та сучасного образотворчого мистецтва різних країн світу на щодворічних форумах, а саме на Венеційській бієнале.

Мабуть, сьогодні не варто детально зупинятися на історії початку Венеційської бієнале, адже за

останній час друком вийшло багато ґрунтовних праць, присвячених саме цьому питанню. Найбільшою за об'ємом і за кількістю зібраних фактів до сьогодні залишається монографія Олега Сидора Гібелінди «Венеційська бієнале». Варто згадати мистецтвознавчі розвідки про Венеційське бієнале О. Авраменко «Особливості інтеграції українського актуального мистецтва в європейський мистецький простір (досвід участі у Венеційській бієнале 2001–2007 рр.)», «Художні світи Венеції, або ВБ-53», Н. Булавіної «Неслухняне мистецтво теперішнього часу», Г. Вишеславського «52-га Венеційська бієнале», О. Роготченко «Б-52, або П'ятдесят друга Венеційська бієнале», «Бієнале '55 як лакмус сучасного концепту», В. Сидоренко «Венеційська бієнале і проблеми сучасного мистецтва», О. Чепелик «53-я Венеційська бієнале — особливий погляд». До мистецьких проблем, пов'язаних з Венеційською бієнале, у своїх розвідках зверталися українські та зарубіжні мистецтвознавці. Це — А. Б. Оліва, М. Кіммельман, Ф. Верді, В. Дареш, Д. Фабр, К. Рама, М. Фріса, Р. Діріндін, В. Бурлака, А. Тарасенко, М. Протас, Г. Веселовська, А. Карнах, І. Павельчук, О. Титаренко, В. Бабічева, О. Федорук, О. Клименко, О. Піша та інші.

Провідною темою переважної більшості мистецтвознавчих та культурологічних досліджень були і є пошуки розуміння головної мети Вене-

ційської біенале — досягнень світових культур у найсучаснішому образотворчому мистецтві планети. А уже похідні від цього напрямки — це перетини таких досягнень, як визначення лідерів та аутсайдерів, нові імена, течії та напрямки у контемпорарному мистецтві.

Що ж таке Венеційська біенале у контексті сучасного мистецтва світу? Це найбільше та найдорожче сьогоднішнє зібрання сучасної образотворчості, визначення мистецької моди на найближчі два роки і проголошення групи лідерів contemporary. Це сплетіння політичних, фінансових, творчих та індивідуальних якостей держави і її митців, та що найголовніше — сприйняття чи несприйняття репрезентантів з його батьківщиною у контексті мистецтва усього світу. Перший і найголовніший герой венеційських перегонів — увесь навколишній світ. Другий — митець чи група митців, що є провідниками від загальнолюдських проблем та явищ до цілком конкретного сьогоднішнього глядача та поціновувача.

Мистецтво contemporary — найсучасніший вияв усіх можливих видів, підвидів, напрямків образотворчості, де для досягнення мети чи розкриття образу творцю дозволяється використовувати усе, що його оточує у житті реальному і образному, вигаданому. Критерієм успіху є враження, сприйняття глядача. Власне, те саме можна продекларувати з будь-яким іншим мистецтвом, але ж сила сучасного саме в його новаторстві, новизні і сьогоденності. Тут і зараз. Теми дозволені без обмежень, а вже методи, способи, використані матеріали — бажання автора. З першого погляду здається, що у безмежжі дозволеного віднайти свій шлях легко. Та це лише з першого погляду. А за останні десятиліття для такого мистецтва прийшли на допомогу непрямі помічники — звук, відео, театр, кіно, інсталяція, мультиплікація. Сьогоднішні можливості всіх зрівнюють, бо технічне забезпечення зараз у Естонії, Куби, Малайзії чи Україні цілком рівні. Серед сьогоднішніх технічних засобів, що використовуються для створення найсучасні-

шого мистецтва є все необхідне. І, з першого погляду, спрощена невибагливість це лише верхівка мистецького айсбергу. Насправді творець залишається сам на сам із своїм твором і вже поняття «культура» набуває не віртуального, а цілком конкретного змісту.

Сучасне мистецтво — справа дуже дорога. (Для прикладу бюджет павільйону США десять останніх Венеційських біенале задекларований на сумі навколо \$4 млн.)

Сучасні культури різних держав світу зустрічаються на таких могутніх форумах, як Арт Базель, Арт-Женева, Фіак, біенале Арабських Еміратів і біенале Туреччини. Сьогодні до світових лідерів долучилося Арсенале в Києві, «Гоголь-ФЕСТ», а також міжнародні теоретичні мистецтвознавчі конференції, що проходять в Римі, Берліні, Варшаві, Києві, Москві.

Венеційське біенале наочно демонструє, як перетинаються культури різних країн світу. Магістральний напрямок розвитку сучасного мистецтва практично усюди однаковий. Зрозуміло, що деякі держави вкладають більше грошей у свою культуру, краще заохочують своїх митців, проплачують кращі місця в експозиціях Яскравим прикладом може слугувати Китай, експозиція якого на останній ювілейній 55-й біенале була найбільшою за чисельністю і найпотужнішою з мистецьких і технологічних точок зору. Інший крок для здобуття слави, це коли держава чи спонсор наймають дорогі вілли па палаццо у Венеції, як це робить упродовж п'яти сезонів киянин Віктор Пінчук. Так народжується тандем держава — митець, митець — держава. Перешкоди долаються уже у першій фазі піврічного експозиційного життя. (За законами Венеційської біенале експозиції держав учасників продовжуються рівно шість місяців. Забирати експозиції раніше не дозволяється. Держави, які порушують правила наступного сезону, до перегонів не допускаються). Гроші, вкладені у митця чи групу митців, в ідеалі мусять прославити країну. Це ідеальний випадок, але можливе й інше — держава не дає чи майже не дає грошей, а митець

все одно її прославляє. У такому випадку перетин культур стає особливо відчутним, бо часто більш розвинені могутні країни перекупають ідеї і митців з інших куточків планети. Офіційно це не дозволено і навіть карається, але насправді участь іноземців в експозиціях інших країн явище досить розповсюджене.

Можна бути зовсім маловідомою у мистецькому сенсі державою — без належного досвіду експонування свого мистецтва на такому форумі, але виставити такий проект, який сподобається соціуму. Насправді це дуже важко, бо водночас на початок експонування Венеційської бієнале збирається журналістський та мистецтвознавчий загін у кількості до 5000 акредитованих персон: мистецьких критиків, кураторів, власників галерей і художніх журналів, артфункціонерів зі всього світу, які на перший тиждень офіційного відкриття у Венеції і формулюють загальну думку і пристрасть мистецького уподобання Планети. Тут є свої закони, писані і неписані. Власники експозицій середньої лінії (middleline), яких у форумі переважна більшість, намагаються привернути увагу у різний спосіб. Це дорогі фуршети, кольорові видання, подарунки відвідувачам. Зазвичай, це допомагає, але не є гарантією. Так, до речі, трапилося неодноразово, коли про презентацію чутка рознеслася далеко за межі Венеції, а от відгуки про мистецтво були посередні.

Розповсюджений вислів на великих форумах і перш за все на Венеційському: «Ідеї у повітрі». Зрозуміло, це правда. У час комп'ютерних технологій оприлюднення нової ідеї чи мистецького досягнення не гарантує цілісність твору. Відверто плагіатні роботи зустрічаються повсякчас. Але такі проекти і твори практично ніколи не перемагають. Для нас, українських культурологів і мистецтвознавців, зрозуміло, важливим є дослідження участі нашої держави у перетині світових культур.

Знову українці репрезентовані у Венеції. Більше того, після тривалої перерви і нашої неучасті у контемпорарних світових перегонах ві-

тчизняні експозиції здобувають усе більше прихильників і поціновувачів. Світова мистецтвознавча еліта схвально сприйняла проект Віктора Сидоренка «Жорна часу» 2003 року, Оксани Мась «Друге відродження» 2010-го. Насправді сучасним перемогам вітчизняних митців передували експозиції українських митців початку і середини минулого сторіччя, аж поки СРСР і УРСР перестали брати участь у Венеції через політичні недомовленості тих часів. Про українські імена (особливо до доби соціалістичного реалізму) неодноразово писала світова преса, а далекого 1928-го Кирила Гвоздика назвали «українським Гогеном». 1924 рік — Олександр Усачов, 1928 — Федір Кричевський, Михайло та Тимко Бойчуки, Кирило Гвоздик, Костянтин Єлева, Віктор Пальмов, Василь Седляр, Олексій Таран, Карпо Трохименко, Іван Хворостецький, Михайло Шаронов, 1930 — Олексій Богомазов, Олександр Довгань, Василь Касіян, Іван Падалка, Зиновій Толкачов, Василь Седляр, 1932 — Борис Бланк, Василь Касіян, Іван Падалка, Моїсей Фрадкін, 1934 — Василь Касіян, Олексій Шовкуненко, 1956 — Гаврило Глюк, Михайло Дерегус, Олександр Ковальов, Георгій Меліхов, Тетяна Яблонська, 1958 — Михайло Дерегус. Далі була довга і несправедлива перерва. Лише 2001-го Венеційська бієнале побачило проект Валентина Раєвського. На ювілейному п'ятдесятому 2003 р. дебютував Віктор Сидоренко. Далі Україна уже не пропускала Венеційської бієнале. Ми стали рівні у мистецькому світі, і строкатий мистецький світ признав Україну.

До подій, що трапилися в Україні з осені 2013 на Майдані у Києві, і аж до збитого боїнга під час справжньої війни на сході влітку 2014, світ цікавився Україною мало. На жаль, мало. За винятком вузькопрофільних інтересів у сферах прикладних наук, притому що основна увага до держави зосередилась на рівні геополітики. Причина перш за все у географічному розташуванні та зручних коридорах транзитів чужих корисних копалин. По-друге, Україна була цікава як ринок збуту товарів середньої та нижче

середньої якості і, може, зовсім в кінці, наостанок з'являвся кволий інтерес до культури держави. Шкода. Адже такої могутньої культури, як наша вітчизняна, не має переважна кількість сьогоднішніх розвинених країн. Наші культурні витоки перетиналися з кіммерійцями, скіфами, Туреччиною, Балканами, Західною та Східною Європою. Отже усі необхідні чинники для інтеграції у світовий культурний простір Україна має. Це одна з найдревніших відомих сьогодні країн з міцною, живучою і дуже логічною культурою. Починаючи від скіфських племен, від Ольвії і Херсонесу, що на нашій землі, від християнства з його шедеврами в архітектурі і образотворчих мистецтвах — іконописі, книгодрукуванні, у мініатюрах і зразках дерев'яного храмового будівництва середніх століть, від барокових іконостасів, світських портретів, пейзажної лірики, авангарду та блискучих зразків реалістичного напрямку до досягнень сьогоднішнього мистецтва, Україна доводить, що була і залишається країною розвинутої культури. Венеційські бієнале особливо останніх 10 років підтвердили це, спростовуючи небажання бачити Україну рівною серед інших розвинутих у мистецькому сенсі держав. Щоправда, досі не маючи чіткого уявлення щодо соціальної держави, важко ідентифікувати та класифікувати розвиток культури останньої доби. Модний нині у світі філософ Славој Жижек у відомому творі «Піднесений об'єкт ідеології» робить висновок щодо сьогоднішнього розвитку країн капіталістичної орієнтації, до яких ми з упевненістю уже можемо віднести і Україну: «Ось чому вибір капіталу як власного закінчення не треба розуміти з позицій еволюціонізму. Справа в тім, що саме внутрішнє закінчення, «внутрішнє протиріччя» примушує капіталізм до неспинного розвитку». Продовжуючи думку сучасного класика, можемо сказати, що до невинного розвитку мистецьких процесів нас підштовхують саме мистецькі перегони на міжнародних виставках. Найбільш потужного руху набувають учасники ВБ.

Перетин мистецьких шляхів, взаєморозуміння і взаємозбагачення культурами різних епох і народів, адже саме це пропонує переважна більшість країн-учасників ВБ, лише один з аспектів проблеми, яку ми намагаємося підняти у даній розвідці. Окрім взаємозбагачення і взаємопроникнення одних культур в інші відбуваються і протилежні процеси. І якщо відверте нехтування чийось проектом трапляється зовсім рідко, несприйняття художника через приналежність до держави, віросповідання чи підтримки певної політики простежується доволі часто.

Але очевидно і те, що, виставляючи навіть посередні проекти поруч з творами знаменитостей, кожен сучасний куратор в черговий раз намагається прославити мистецтво над ринком. Завдання безнадійне, як недосяжний ідеал. Це, однак, не означає, що до ідеалу не треба прагнути. І не можна не визнати, що мистецтво — не просто якийсь грошовий еквівалент, а стан душі, її біль і радість.

Існують «вічні» теми, звернення до яких, якщо і не приносить успіху, не наражає митця на критику. Вже сьогодні можна спрогнозувати провідні зацікавленості наступного бієнале. Зрозуміло, це будуть проекти, пов'язані з проблемами тероризму, людяності, диктатури ... Про Україну у такий непростий спосіб згадають чимало митців світу за умов, що до травня 2015 р. не відбудеться чогось ще більш вражаючого, ніж сьогодні коїться на наших теренах.

З ким перетинається українське сучасне мистецтво на всесвітніх мистецьких форумах і на ВБ зокрема? Здається, що мистецькі критики досі не дійшли єдиного висновку, що до місця українського мистецтва у контексті сучасного мистецтва світу. З одного боку, наші проекти тяжіють до національної самоідентифікації (проекти В. Сидоренка, М. Бабака, О. Мась), з іншого боку, молоді вітчизняні митці працюють у ключі світового мистецького процесу, практично не звертаючись до національних тем (Ж. Кадирова). Те, що відбувається в українському і мистецькому просторі під егідою сучасних світових

форумів, породжує таке мистецтво, яке уже відійшло від рятівної теми етнокультури, але ще не дійшло до рівня світових вершин.

Можна навіть припустити, що Венеційські бієнале останніх п'яти–шести сезонів, у яких Україна брала участь, увійдуть в історію як одні з поворотних моментів, змінюючи ракурс погляду суспільства на мистецтво і його творців. Усе вертається до витоків і знову в ціні і в моді професіоналізм, а саме цього в українському мистецтві ніколи не бракувало. Невипадково однією з ключових супутніх подій останнього бієнале стала точна реконструкція легендарної експозиції, створеної 1969 р. в Берні знаменитим куратором Гаральдом Зеєманом (Harald Szeemann). Зеєман, якому увесь мистецький світ великою мірою зобов'язаний самою ідеєю «виставок-гезамткунствєрков», вперше декларував значимість новітніх повоєнних течій (як, наприклад, «бідного мистецтва» і мінімалізму). Зеєман неодноразово відвідував Україну і доклав особисто багато зусиль, аби 2001 р. ми знову повернулися до найсучасніших мистецьких подій світу, і де перетин культурних координат охопив і нашу центральноевропейську

державу, збагатившись міцною вітчизняною культурою. Усі попередні виставки мали величезну кількість плюсів крім, можливо, одного. З інтелектом в переважній більшості експозицій не усе складалося. Практично завжди було багато схожих між собою проєктів, багато політики, багато бажань привернути до себе увагу у будь-який спосіб. Так перетинаються ідеї, бачення, позиції. Багато нових імен і багато початківців, традиційні метри і герої наступних періодів.

Висновки. У чому ж новина сучасного арт-процесу? А усе просто. Набридли минулосезонні непорозуміння. Сьогодні з'явився справжній живопис у достатньо великій кількості, олівцевий і фломастеровий малюнок. Світ і Європа прокинулися і навипередки почали пробачатися за відсутність академії у минулих періодах. Це явно позитивні зрушення і здобутки не лише якоїсь одної країни, а цілого мистецького світу. Такий висновок ще раз підкреслює правильність задекларованої у нинішній розвідці теми. Світ хоча і тяжіє до глобалізації, у мистецькому сенсі практично залишається єдиним. Напевне, це головне досягнення.

1. Андреева Е. Ю. Постмодернизм: Искусство второй половины XX — начала XXI века. — СПб., 2007.
2. Борев Ю. Б. Художественная культура XX века (теоретическая история). — М., 2007.
3. Вишеславський Г. А. Зростання постмодерністських тенденцій в сучасному візуальному мистецтві України кінця 1980 — початку 1990 рр. // Сучасне мистецтво: Наук. зб. — К., 2007. — Вип. IV. — С. 99–138.
4. Вишеславський Г. А. Нонконформізм: Андеграунд та «неофіційне мистецтво» // Художня культура. Актуальні проблеми: Зб. наук. праць. — К., 2006. — Вип. 3. — С. 171–198.
5. Лотман Ю. М. Об искусстве. — СПб., 2005.
6. Морозов С. Против устарелого понимания художественности // Советское фото. — 1967. — № 4. — С. 25–27.
7. Петрова О. М. Мистецтвознавчі рефлексії: Історія, теорія та критика образотворчого мистецтва 70-х років XX ст. — початку XXI ст. — К., 2004.
8. Розин В. М. Визуальная культура и восприятие: Как человек видит и понимает мир. — М., 1996.
9. Мистецькі сновидіння ювілейного форуму // Укр. культура. — 2003. — № 935. — С. 10.

10. *Вишеславський Г. А. Б-52, або П'ятдесят друга Венеційська бієнале // Сучасне мистецтво: Наук. зб. — К., 2007. — Вип. IV. — С. 49–54.*

11. *Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України XX–XXI століття. — К., 2008.*

Анотація. Виконане дослідження є частиною багаторічної мистецтвознавчої практики, у процесі якої вивчаються головні чинники розвитку сучасної вітчизняної та світової культури. Вплив і взаємодія культур різних народів між собою очевидна. Дана робота іще раз підтверджує актуальність задекларованого завдання.

Ключові слова: інтеграція, сучасне мистецтво, Венеційська бієнале.

Аннотация. Представленное исследование является частью многолетней искусствоведческой практики, в процессе которой изучались главные составляющие развития современного изобразительного искусства и мировой культуры. Влияние и взаимодействие культур разных народов между собой очевидно. Настоящая работа еще раз подтверждает актуальность задекларированного задания.

Ключевые слова: интеграция, современное искусство, Венецианская биеннале.